

Zuzana Čížiková¹

Univerzita v Belehrade, Filologická fakulta

<https://orcid.org/0009-0007-8709-7587>

K ARCHETYPU MATKY ZEME V POÉZII VOJVODINSKÝCH SLOVÁKOV²

V príspevku analyzujeme množinu relatívne ustálených motívov a obrazov v slovenskej vojvodinskej poézii v druhej polovici 20. storočia, ktoré sa zoskupujú okolo symboliky zeme, pôdy a roviny. Dané metaforické pomenovania často nadobúdajú podobu archetypu zeme matky (ženy, živiteľky, ploditeľky). Tento opakujúci sa umelecký obraz usúvzťažujeme nielen s historickými a sociálnymi okolnosťami života slovenskej enklávy vo Vojvodine, ale i s jej kultúrnymi tradíciami, kolektívnym myslením, historickou pamäťou a celkovou agrárnou a rurálnou tradíciou, ktorá sa nachádza v základoch ľudského symbolického myslenia.

Kľúčové slová: slovenská vojvodinská poézia, Dolná zem, archetyp, zem, matka

Otázka archetypu a jeho odvekej prítomnosti v ľudskej úžitkovej i umeleckej činnosti je predmetom bádania viacerých humanitných disciplín a spravidla si vyžaduje interdisciplinárny prístup. Ako podotýka Soňa Pašteková, predmetom záujmu teoretikov archetypu³ je interpretácia mýtov ako kultúrnych archetypov v súlade s meniacimi sa civilizačnými procesmi (Pašteková, 2018: 176). Aj dnes sa aktualizácia mnohovrstevných významov mýtu a archetypu stáva pre súčasného človeka, umelca či literáta prostriedkom na vypovedanie odvekých univerzálnych existenčných otázok a pochybností. Preto je archetyp, podobne ako mýtus, svojráznym „imaginatívnym základom“ odkazujúcim na opakovanú ľudskú skúsenosť (Režná, 2016: 98 – 99), čo zdôrazňuje napríklad aj Northrop

¹ z.cizikova@fil.bg.ac.rs

² Príspevok je čiastkovým výstupom v rámci projektu *Literatúra v procesoch kultúrno-etnickej sebaidentifikácie slovenskej komunity v Srbsku* číslo 451-03-43/2022-09/05, ktorý podporilo Ministerstvo vedy, technologického rozvoja a inovácií Srbskej republiky.

³ Archetypálna kritika v literárnej vede môže vychádzať z viacerých prameňov, napríklad z učenia S. Freuda, C. G. Junga, J. Campbella, C. Lévi-Straussa, N. Fryea, J. Meletinského a iných.

Frye vo svojej archetypálnej kritike. Frye pod archetypom rozumie „symbol, ktorý spája jednu báseň s druhou, a tým pomáha zjednotiť a integrovať našu literárnu skúsenosť“ (Frye, 1979: 116). Takýmto komunikatívnym, stále sa opakujúcim symbolom je i archetyp zeme matky (ženy, živiteľky, ploditeľky) odkazujúci na vznik kolektívnych predstáv o svete a na prapôvodný zdroj ľudského symbolického a obrazného myslenia tesne prepojeného s tým, čím človek každodenne žil.

Archetyp zeme ako matky je starší ako jeho teoretické koncepty a interpretácie. Rodí sa a vyvíja z hĺbok kolektívneho nevedomia (podľa Jungovej teórie o nevedomí) a zjavuje sa prakticky všade, kde sa existencia človeka viaže na pôdu ako priestor zrodu, rastu a pretrvávania. Slovenskí kolonisti na Dolnej zemi nie sú v tomto zmysle výnimkou. Vystaňovalci sa spravidla v novom osídlení situovali v kompaktných slovenských enklávach a ich život bol úzko spojený s agrárnym dedinským prostredím, ktorý následne podliehal zmenám v inoetnickom spoločenstve a geograficky odlišnom prostredí (Botík, 2011: 16). Po regulácii nížinných plavných vodných tokov⁴ sa veľká časť rozľahlých močaristých pustatín zmenila na úrodnú pôdu a začal sa intenzívnejší rozvoj všetkých odvetví poľnohospodárstva, čo priaznivo vplývalo aj na materiálne postavenie kolonistov a ovplyvnilo aj ich hodnotové postoje vo vzťahu k pôde a zemi. „Vzťah k pôde a plodnosnému prostrediu Dolnej zeme sa stal ústredným motívom vari každého historika, publicistu, básnika a maliara, ktorí sa podujali vypovedať o týchto ľuďoch“ (Botík, 2011: 44 – 45).

Obrazy bohatej a plodnej rovinatej pôdy na Dolnej zemi, kam teda približne od konca 17. až do začiatku 19. storočia prichádzali i slovenskí kolonisti z Horného Uhorska, nachádzame už aj u starších autorov (literátov i historikov), a to nielen u tých, čo v tomto prostredí pôsobili, ale i u príležitostných cestovateľov. Ich opisy dolnozemskej krajiny, často v idylizovanej a idylickej podobe, sa usúvzťažňovali s biblickým toposom hľadania zaslúbenej krajiny. Oslavu Báčky ako zeme kanaánskej nachádzame napríklad u dolnozemskeho básnika Michala Godru (1801 – 1874).⁵ V prvej ekloge Požehnaná Báčka (*Beata Bacska*) z latinskej príležitostnej tlače *Carmen Pastorium* z roku 1841 velebí úrodné báčske polia:

Hojnosť žltej pšenice chváli pôdu; na nijakých poliach nerastie lepšia kukurica, najvzácnejší ovos z Báčky neustúpi ničomu, chvália ho kone. [...] V Paličí, v Dunaji a tiež v Tise vďaka kanálu nám plávajú do sietí ryby; vykrmené čriedy zalievajú najchutnejším mliekom Báčku; [...] Báčka je požehnaná zem, pre mňa druhý Kanaán!

(Brtňanová/Vaneková, 2018: 172 – 173)

⁴ Ján Botík uvádza dve takéto iniciatívy v druhej polovici 18. storočia v Banáte a v békešskej oblasti (Botík, 2014: 376), ale podobné regulácie vodných tokov boli i inde, napríklad v Báčke.

⁵ M. Godra od roku 1828 pôsobil na území dnešnej Vojvodiny: v Kulpíne, Novom Sade a potom i v Novom Vrbase.

Iný popredný dolnozemský národovec Leopold Branislav Abafi (1827 – 1883)⁶ v texte *Z dolnej zemi 20. Máje 1861*, uverejnenom v Pešťbudínskych vedomostiach, o dolnozemských lokalitách píše: „Na brehách ryboplodnej Tisy, kráľovského Dunaja, v bohatom Banáte, Báčke, úrodnom Békeši, Sabolči atď. sú osady naše obývané ľudom slovenským“ (Čelovský, 2010: 230).

V druhej polovici 19. storočia v békešsko-čanádskom regióne pôsobil aj intelektuál slovenského pôvodu Ľudovít Haan (1818 – 1891). Tento evanjelický kňaz, ale maďarský historik a spisovateľ (Demmel, 2016) hospodársky pokrok Békešskej Čaby ilustruje citátom z Piatej knihy Mojžišovej, 7. a 8. verš z 8. kapitoly: „Hospodin, Boh tvoj vedie ťa do dobrej krajiny, do krajiny kde je hojnosť pšenice a jačmeňa, vínnej révy a medu, do krajiny, kde nebudeš skrovne jesť chleba a nebudeš mať nedostatku“ (Haan, 1866: 41). Podobne aj ďalší historik tohto regiónu Michal Žilinský (1838 – 1925) miestnu úrodnú pôdu hodnotí ako „kananejskú“ (Žilinský, 1872: 19). Porovnávanie Dolnej zeme s biblickým Kanaánom u iných autorov má ďalšiu symbolicko-obraznú obdobu; etnograf Ján Čaplovič (1780 – 1847) o dolnozemských oblastiach hovorí ako o Eldoráde, podobne sa v encyklopédii *Rakúsko-Uhorsko slovom a obrazom* (1891) Báčka charakterizuje ako „skutočné roľnícke Eldorádo“ (Kmeť, 2012: 132).

Z príležitostných cestovateľov sa na slovenskú Dolnú zem, presnejšie do Békešskej stolice, dostal aj významný slovenský básnik Ján Kollár (1793 – 1852). Vo svojich *Pamätiach z mladších rokov života* v piatej časti *Cestovaní po Dolnozemsku v prázdninách r. 1812* opisuje svoju cestu na Dolnú zem a Békešskú stolicu nazýva „slovanskou Palestínou“ (Kollár, 1863: 188). Veľmi pôsobivo opisuje cestu do Nadlaku, kde si ojedinele všíma bohato zarodené vinice a ovocné stromy:

Cesta vedla přes utěšené a úrodné vinice. Den byl jasný a rosa perlila se ještě sluncem na listech révových a stromových. [...] Ovoce všelijaké mezi révovým se blyštělo. Asi v prostrěd cesty té přes vinice vedoucí stál morulkový čili meruňkový strom, z něhož mnoho zralých, velikých, červenožlutých morulí do jámy čili příkopu napadalo. (Kollár, 1863: 190)

Podobne toto územie hodnotí aj dolnozemský intelektuál a evanjelický kňaz v Békešskej Čabe a v Nadlaku Ondrej Seberíni (1824 – 1895): „Pekná je dolná zem, zvlášť koncom mája alebo počiatkom júna, keď zelené more obilia vlní sa hnané tichým vetríkom“ (Seberíni, 1996: 17). Takto tradovaný topos, kde sa vyzdvihuje plodnosť a krása Dolnej zeme, vedome či nevedome ovplyvňoval mnohé ďalšie tvorivé aktivity dolnozemských autorov, a to nielen v zmysle afirmatívneho

⁶ L. B. Abafi bol romantický spisovateľ, autor náboženských spisov a evanjelický farár v Slovenskom Aradáči (dnes v srbskej časti Banátu).

(a odvážime sa povedať i stereotypného) nadväzovania, ale i jeho vedomého popierania. Zrejme aj toto staršie vnímanie priestorov Dolnej zeme a geografického priestoru Panónskej nížiny ako bohatých, plodných a prosperujúcich krajov dopomáhalo k postupnému zrodu univerzálnych archetypálnych konceptov i symbolov zeme a roviny, čo sa v tesnej spojitosti s utváraním kolektívneho nevedomia transformovalo aj do umeleckej tvorby, ako to sprítomňuje i slovenský vojvodinský básnik Ján Labáth:

Je leto, to naše vojvodinské, to naše banátske leto s bujnou pšenicom a s bujarými citmi i myšlienkami v nedeľné odpoľudnie [...]. Všade ticho: šumia len zlaté pšeničné klasy a prihovárajú sa zhovorčivé škovránky. A vtedy sa niečo vo mne rozochvelo v nádhernom súzvuku s celým tým širokým priestorom vôkol mňa, nado mnou a v *dedičnom nánose v podvedomí*. (Labáth, 1996: 69; zvýraz. Z. Č.)

Pritom tieto idealizované obrazy, inklinujúce často k stereotypným predstavám,⁷ disponujú aj určitou tvorivou potenciou – aktivujú hĺbkové vrstvy kolektívnej pamäti a účinkujú aj v sebaidentifikačnom procese daného národného spoločenstva. Významnú rolu v literárnom stvárňovaní imago loci u dolnozemskej i vojvodinskej Slovákov malo videnie regiónu a konkrétneho žitého priestoru (rovinnej dediny) a rurálneho prostredia. Obrazy roviny a vojvodinského nížinného prostredia sa dajú usúvzťažniť s literárnoteoretickým pojmom lokálneho koloritu. Najsústavnejšie sa poetikou rurálneho lokálneho koloritu v slovenskej vojvodinskej literatúre zaoberal literárny kritik Samuel Boldocký (1943 – 2015). Podľa neho lokálny kolorit je jednou z dominantných osobitostí slovenskej vojvodinskej poézie, predovšetkým staršej generácie povojnových básnikov, a pod ním rozumie: „charakteristické príznaky danej geografickej oblasti a jej obyvateľov v danom čase, výrazné a najčastejšie ľahko postrehnuteľné zvláštnosti daného kraja: jeho podnebia a prírody, zvykov, mentality, spôsobu života a obliekania, jazykové zvláštnosti a pod.“ (Boldocký, 2011: 37). Boldocký sa domnieva, že táto poetika nemá byť apriórne zaznávaná ako podradná, ale že k jej najlepším prejavom treba pristupovať hodnotovo nepredpojato a vedieť oceniť jej kvality a prínos do celoslovenského literárneho kontextu (Boldocký, 2011: 38). Pritom si uvedomuje, že súvisí s tradičným hospodárstvom slovenských vysťahovalcov, ktoré bolo agrárneho typu praktikované v rurálnom prostredí,⁸ pretrvávajúce v podobe

⁷ Tomu dosvedčujú mnohé písomnosti, kde sa o Dolnej zemi hovorí ako o močaristej, spustošenej a nehostinnej krajine (Botík, 2014: 373). Napríklad aj u J. Kollára okrem idylických obrazov nachádzame pasáže s veľmi kritickým až dešpektným postojom k navštíveným krajom na Dolnej zemi.

⁸ Ján Botík zdôrazňuje, že slovenské ostrovy na Dolnej zemi s prevládajúcim roľníckym zamestnaním v dedinskom prostredí sa spôsobom života veľmi nelíšili od materského etnického územia a ich

tradičného spôsobu výroby až do druhej polovice 20. storočia, ale v umeleckej tvorbe postupne s príchodom mladšej generácie básnikov v 60. rokoch už táto poetika nadobúdala príznak nemodernosti a anachronickosti.⁹

K archetypu zeme matky v poézii vojvodinských Slovákov. Aj keď sa archetyp v umeleckých a literárnych dielach môže využívať viacerými spôsobmi a mať rozličné funkcie, v tejto časti príspevku ho budeme sledovať predovšetkým cez obrazné pomenovania (metafory, prirovnania, symboly) v spojitosti s motívom zeme a roviny. Pri využívaní archetypu zeme nadväzujú slovenskí vojvodinskí básnici na staršie, v kolektívnej pamäti ukotvené idylizujúce obrazy vidieka, ktoré sémanticky vo veľkej miere korešpondujú s mýtickým naratívom o hľadaní a nájdení zaslúbenej krajiny – plodnej novej domoviny, priestoru bohatstva a blahobytu (Čížiková, 2023). Tento súbor tém a motívov vytvára jednu relatívne stabilnú tematickú zásobáreň, ktorá sa v symbolicko-obrazných básnických konkretizáciách mení v závislosti od konkrétnej básnickej poetiky.

Zvláštnosti a špecifiká regionálneho spôsobu života vojvodinských Slovákov evidujeme v literatúre aj skôr, ale sústavnejšie sa motívy roviny a agrárnej krajiny objavujú v básnickej tvorbe „rozsievačov generácií“ (Svetlík, 2007: 14) Juraja Mučajiho a najmä Paľa Bohuša a potom i u niektorých básnikov generácie moderných tradicionalistov, ako sú Andrej Ferko, Ján Labáth, Michal Babinka, Viera Benková (Svetlík, 2007). Michal Babiak sa domnieva, že pre túto staršiu generáciu básnikov „bola zem bodom apoteózy tunajšieho prebývania, fókusom oslavných, panegyrických citových výlevov [...], bola zem matkou životelkou, priestorom slobody, horizontom horizontov bytia i existencie“ (Babiak, 2011: 103).

V nadväznosti na motív putovania a zakotvenia vysťahovalcov na rovine popri Dunaji Andrej Ferko (1925 – 2011) v básni *Na ceste k novému domovu* anticipuje aj mýtické súvislosti spojené s obrábaním pôdy a jej plodnosťou: „Zem čierna sýtosť kryje, / treba jej vernú prácu prisahať, / rozhýbať silu, čo na nej hnije – / bude z nej dobrá nová mať“ (Ferko, 1985: 32). Motív zeme ako „dobrej novej mati“ môžeme prepojiť s učením Carla G. Junga, ktorý archetyp matky, okrem iného, spája s plodnosťou, úrodou, požehnaním a miestami ako sú

etnický a kultúrny vývin mohol relatívne nehatene prebiehať (Botík, 1995: 433). Treba pritom mať na zreteli, že osídlenci často začínali nový život na „holej lúke“ a prispôbovanie sa novým podmienkam nebolo všade rovnako úspešné a bez problémov, známe je historicky doložené trojnásobné sťahovanie sa slovenských osídlencov v Banáte zo Slovenského Bardánu do Ečky a následne do Kovačice.

⁹ Podľa slov spisovateľa J. Labátha opúšťanie tradičného rurálneho východiska aj v literatúre bolo spôsobené ideologicky a malo zhubný vplyv na zatlačenie tradície a kolektívnej pamäti vojvodinských Slovákov: „Po prerušení stykov so Slovenskom [...] a po náhlom zaniknutí (ľudovej) hmotnej kultúry, bolo treba zasiahnuť aj do sféry duchovnej: zatlačiť tradíciu, spustošiť kolektívnu pamäť“ (Labáth, 2005: 111). Aj keď autor uvedené časovo nedatuje, domnievam sa, že myslí na desaťročia po roku 1948.

(obrobené) pole, roľa, záhrada (Jung, 1997: 138 – 139). V motíve sýtoti sa u Ferka aktualizuje aj význam plodnej černoze živiteľky. Iný básnik staršej generácie, Ján Labáth (1926 – 2018), takto spomína na svoje básnické začiatky, kde sa vyčleňuje i jedna množina básní s rurálnymi motívmi: „Pred štvrtstoročím som napísal prvé básne. Vložil som do nich kus nášho poľa, časť našej dediny a osudu človeka, vystaveného víchrom času. Je v nich spona dvoch rodných krajov i krídla svetelného vtáka“ (Labáth, 2006: 93). U Labátha však táto inšpiračná základňa nemala prevahu nad formálnym modernistickým prístupom v jej stvárňovaní. Vo svojich prvotínach vedľa motívu starej a novej vlasti stvárňuje aj obraz húževnatej práce vysťahovalcov na plodnej černozi: „A brázdy rástli silou uragánu, / v kropajach potu, / v kropajach krvi / a rástli v obrov oráči skromní / bohatej / čiernej / zeme“ (Labáth, 1958: 10). V sukcesívnom trvaní od predkov k potomkom svoju generáciu nazýva tulácke deti: „Lež žijú ešte tulácke deti, / rovina šira dáva im silu / a južné slnce bronzovo farbí čelá. / Poslední prišli / dneska sú prví“ (Labáth, 1958: 11), čo v básni *Na Dolnej zemi* pripisuje tunajšiemu podnebiu: „To našim bujným, bohatým poľom, / napitým krvou, napitým potom, / tichučko zvonía pšeničné klasy (Labáth, 1950: 92). Častá prírodná scenéria poľa evokuje u Labáthovho lyrického subjektu sviatočnú, povznesenú náladu ako v básni *Na rovine*: „Sviatočná tichosť, / akoby v dakom obrovskom chráme, / iba čo počuť ako si dýcha / a zhára v kosi posvätnom plame – / možno i stone, / možno i vzdychá / matička naša / zem“ (Labáth, 2005: 22). Naznačená potencialita (časticou možno) neanuluje atropomorfovaný obraz zeme matky, v duchu modernistického prejavu posúva ho do nejednoznačných významových polôh (milienka, rodička?). Do podobných významových súradníc sa často dostáva aj rodná dedina: „Keď stíchli zvuky hurhaju, / ocelové kolesá prehltila hmla, / a tys´ ma zovrela vo svojom náručí [...] a bol som šťastný, / kým ty si ležala vo svojom majestáte / spokojná / ako milovaná žena“ (Labáth, 1958: 14).¹⁰

Azda najtypickejšiu archetypálnu podobu zeme matky – rodičky nachádzame vo veršoch Paľa Bohuša (1921 – 1997). V básni *Zem* z debutu *Život a brázdy* (1943) je to ešte na úrovni relatívne jednoduchého prirovnania: „Zem vonia sýto ako peceň chleba, / je silná rodiť, čaká dvoje dlaní“ (Bohuš, 1997: 2), kým v rovnomennej básni zo zbierky *Listovanie v morušových listoch* (1985) sa už úplne stotožňuje so ženou – rodičkou:

Rodila potichu / na medzi vedľa cesty. // S trávou v zaťatých zuboch,
/ s vlasmi rozviatymi / po brázdach. // Mlčí už teraz / rosou spotená /

¹⁰ Obraz rodnej dediny, roviny sa aj v iných žánroch stotožňuje so ženou, napríklad v knihe Kamila Vyskočila (1925 – 2017) a Vladimíra Labátha (1922 – 1997) *Prikutí k brázdám* (1974). O rovine lokalizovanej „vôkol Dunaja a Tisy, zdobenej sriemskym vencom Fruškej Gory“, s pátosom hovorí ako o mladuče „večne mladej, zdravej a krásnej, po stáročia každý rok oplodnenej a každý rok odovzdávajúcej zo štedrého lona žirnej zeme bohaté dary do mozoľnatých sedliackych rúk“ (Vyskočil/Labáth, 1974).

trpezlivá mať [...] Zelenými zasnenými očami / do slnečného taniera
zadumane pozerá / plodením vyčerpaná zemička / mať. (Bohuš,
1985: 27)

Ako už zdôraznil Michal Harpáň, tematicko-motivický komplex zeme – roviny je najčastejšie objektom diania subjektu, ale „v procese vzájomného prepájania sa rovina výrazne nielen dynamizuje, ale v určitom zmysle zosubjektívňuje“ (Harpáň, 1999: 7). M. Harpáň v štúdiu *Básnické paradigmy panónskeho archetypu* ilustroval svojráznosť univerzálneho poznania slovenských enkláv na Dolnej zemi, ktoré sa do druhotného znakového systému literatúry transformuje obdobným spôsobom. Takéto videnie zeme, roviny v alegoricko-mýtckej podobe matky a rodičky nachádzame aj v iných literatúrach tohto nížinného podnebia.¹¹ K mýtckosti domova, zeme, roviny môžeme priradiť i „koncept mýtckej Panónie“, odkazujúci na spoločný multietnický priestor vojvodinskej literárnej scény v druhej polovici 20. storočia (Marčok, 2011: 14). Paľo Bohuš v eseji *Spoločná hruda Panónie*, napísanej pri príležitosti stretnutia vojvodinských spisovateľov rozličnej etnickej príslušnosti, hovorí „o existencii určitej spoločnej panónskej nite v súhrnnej vojvodinskej tvorbe“ (Bohuš, 1993: 130). Bohuš vychádza z nadnacionálneho konceptu literárnej tvorby, respektíve z určitej regionálnej príslušnosti autorov, ktorú tvarovalo geografické umiestnenie na priestor Podunajskej nížiny. Rovina, nížina sa u tohto básnika vyskytuje v jednoduchých vizuálnych a chromatických obrazoch („Akoby prevrátil / opitý hrniec s farbami, / niekto tu / dnes / po zemi rozlial / moju najhustejšiu / zelenú rovínu. / Tečie rovina / pod modrým nebeským mostom, / tečie tíšina / do zrenice slnka“ (Bohuš, 1985: 29)) a je objektom obdivu v svojráznych impresionisticko-hedonistických básňach typu *Hostina*: „V poli sa cítim / ako za vrchstolom [...] Z prevrhnutej koreničky / peľ sa rozsýpa, / soľou zeme si prisáľam / najmäkšiu striedku / uľahčenia“ (Bohuš, 1997: 23).¹² Postupne sa mu konkrétny priestor tuzemského domova Panónie mení na éterickú „nebeskú úvrať“: „Tam hore, / kde im len archanjeli / pomáhajú priať kone, / rozvážne chodia po úhore / moji dedovia. / Tam rajskou bazalkou im

¹¹ Pars pro toto spomenieme slovenského básnika z Rumunska Ondreja Štefanka (1949 – 2008); v cykle básní o domovine má nasledovné verše: „A rodička pod kopytom vzdychne, / schveje sa, zaplače zemehráčom v tele. / Hrotom prs rozkrája vzduch na oráčinu, / celá dopotí sa milovaním na hrudnatej duchne“ (Štefanko, 2007: 43; Harpáň, 1999: 12). Dagmar Mária Anoca podobné básnické motívy našla u rumunských aradských spisovateľov (Anoca, 2015: 101) a nachádzame ich aj u viacerých minoritných autorov, príslušníkov iných národov vo Vojvodine. Napríklad o význame mýtu a archetypu matky zeme v tvorbe vojvodinského rusínskeho básnika Mihajla Kovača (1909 – 2005) písala Ana Riman Simunović (Риман Симуновић, 2021: 288 – 297).

¹² Podobné obrazy roviny nachádzame aj u iných básnikov dolnozemskeho regiónu. Poetka Dagmar Mária Anoca (1951 – 2020) motív roviny tiež podáva ako obraz bohato naloženého stola a spája ho so sviatosťou: „široko rozprestretý stôl / obťažkaný darmi rúk a zeme, / sviatočný obrus vystretý od obzora k obzoru / pod holým hlbokým nebom, / pastva pre oči a reťaz pre srdce“ (Anoca, 2017: 9).

vonía / nebeská Panónia“ (Bohuš, 1996: 17), čím naznačuje duchovnú dimenziu svojho presvedčenia (Harpáň, 1999: 90 – 91). Na druhej strane zem, rovina ako existenčná báza tuzemského pobytu Bohušovi prináša životnú istotu a vyrovnanie, a to aj v konfrontácii so svojím zánikom: „Pokiaľ ma nezhodí moja čistá, / zo všetkých najvernejšia, / nebudem sa báť! [...] Zem moja ma podopierkou pokoja / podoprela odspodu, / nespádnem“ (Bohuš, 1978: 25 – 26), o čom sa zmieňuje aj Adam Svetlík: „Zem je istota, zmierňujúca a nivelizujúca sila, ktorá v tejto zbierke (*Sonáty pre sólo mlčanie a gajdy*, pozn. Z. Č.) po prvýkrát priviedla do rovnováhy emocionálny a myšlienkový svet básnického subjektu“ (Svetlík, 2007: 100). So smrťou (predkov) prepája zem i v ďalšej básni: „Na rozdiel od vlastných koní, / iba keď od roboty stihli, mi umierali oni, / do posledného dychu, ba aj potom ešte / slúžiac zemi matke“ (Bohuš, 1999: 10).

Archetyp matky môže mať kladné, ale i negatívne konotácie (Jung, 1997: 139). V poézii vojvodinských Slovákov sa archetyp zeme matky do extrémne negatívnych konotácií nedostáva, čo je aj pochopiteľné vzhľadom na ich skúsenostné pozadie. V prvotinách Michala Babinka (1927 – 1974) ešte prevláda mýtická paradigma zeme matky ako plodotvornej a životodarnej sily s ustálenými básnickými obrazmi mozoľnatých rúk, krvi a potu: „Rovina táto – matkou je našou, / Mozoľnaté ruky hladia ju už veku / A ona vpila – vášnivo, nemo – / Teplé cíčky potu, ktoré do nej tiekli“ (Babinka, 1979: 14). Babinka však, v duchu svojej analyticko-reflexívnej poetiky a expresívneho výrazu, takéto videnie zeme azda nevýraznejšie polarizuje v básni *Ľúbostný monológ*: „Prostitútka si ty nuž to je to [...] naničhodnica nemanželsky plodíš harmančeky / a vlčie maky“ (Babinka, 1981: 7). Paradoxne práve v takejto expresívno-vulgárnej optike sa nanovo aktualizuje archetyp zeme ako ženy (prostitútky, ničomnice, hriešnice), ktorá všetko podriaďuje svojej vášni – ako záruke plodnosti a pretrvania. Aj lyrický subjekt nakoniec zostáva pred ňou pokorený: „na ruky vezmem tvoju dušu poddajnú a hriešnu / výsmešne zvýsknem proti nebu / a zamknem ťa navždy ako hanumu / do temných komnát srdca“ (Babinka, 1981: 7).

Záverom. Archetypálne obrazy zeme matky/ženy v podstate nie sú naviazané na žiadne básnické smery a poetiky, sú v základoch ľudského myslenia, ako o tom hovoria kognitívne zamerané vedy. Spôsobom prezentácie a výrazovými prostriedkami najčastejšie patria k postupom symbolistického básnenia a ako také sa približne v poslednej štvrtine 20. storočia, v zmenených slohovo-typologických súradniciach, z tvorby slovenských vojvodinských básnikov postupne vytrácajú. Nakoľko je však tematicko-motivická zásobáreň prvkov rurálneho koloritu živá u vojvodinských básnikov, svedčí nielen generačne rozmanité zoskupenie autorov v Boldockého antológii poetiky rurálneho lokálneho koloritu *Rodiskom oprštenkovaní* (2010), ale i stopové nachádzanie uvedeného v novšej tvorbe viacerých básnikov. Jednaktých, ktorí uvedené významové súvislosti prehodnocujú,

ako napríklad Michal Ďuga (1951): „Aj môj starý otec sedliakom bol a nikdy / ani slovko / neriekol / aby pritom nespomenul zem // tú takú tmavú a takú plodnú ktorú ako / kvapky rosy / každodennej v dlaniach / svojich nosil“ (Ďuga, 2011: 42) alebo tých, ktorí budú do konca splácať dlh svojmu domovu, ako poetka Viera Benková (1939). Domov je pre ňu „koráb istoty“ a nie tak dávno napísala: „Na šticu poľnej nevädze sprchajú dni, / do hrachoviny močiarov ponárajú sa / malátne roky šestonedielky zeme“ (Benková, 2004: 43).

Literatúra

- Babiak, M. (2011). Cena básnického vzdoru. V M. Ďuga, *Pozrieť slnku do očí* (str. 98 – 108). Slovenské vydavateľské centrum.
- Boldocký, S. (2011). Neliterárne úskalia slovenskej literatúry vo Vojvodine. V V. Marčok (Ed.), *Zborník Matice slovenskej. Literárna veda* (str. 36 – 38). Matica slovenská.
- Botík, J. (1995). Etnokultúrne procesy v podmienkach etnického rozdelenia. *Slovenský národopis*, 43, (4), 431 – 444.
- Botík, J. (2011). *Dolnozemskí Slováci*. Vydavateľstvo Ivan Krasko.
- Botík, J. (2014). Hlinené stavebné technológie v kolonizačnom prostredí podunajsko-panónskeho priestoru v 18. – 20. storočí. *Acta historica Neosoliensia*, 17, 372 – 385.
- Brtnáková, E., Vaneková, O. (2018). Dejiny slovenskej literatúry a srbská Vojvodina. Dva vojvodinské katechizmy a latinská ekloga Beata Bacska. *Slavica Slovaca*, 53 (3 – 4), 158 – 178.
- Čelovský, S. (2010). *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. MOMS Báčsky Petrovec.
- Čížiková, Z. (2023). Mýtický naratív sťahovania a domova v slovenskej vojvodinskej literatúre. *Slovenská literatúra*, 70 (6), 640 – 656.
- Demmel, J. (2016). Slovenský kňaz, ale maďarský spisovateľ. O Ľudovítovi Haanovi. V C. Catona, J. Demmel (Eds.), *Slovenský kňaz, maďarský historik. Listy a denník Ľudovíta Haana* (str. 7 – 24). Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történeti Intézet.
- Frye, N. (1979). *Anatomija kritike*. Naprijed.
- Haan, L. (1866). Pametnosti Békeš-Čabánske. Horňánsky a Hummel.
- Harpáň, M. (1999). *O Paľovi Bohušovi*. Kultúra.
- Jung, G. K. (1997). *Archetypy a nevedomie. Výbor z díla II*. Nakladatelství Tomáše Janečka.
- Kmeť, M. (2012). *Krátke dejiny dolnozemsých Slovákov*. Vydavateľstvo Ivan Krasko.

- Labáth, J. (1950). Na Dolnej zemi. *Nový život*, 2 (3), 91 – 92.
- Labáth, J. (1996). *Zaviate šlapaje*. Kultúra.
- Labáth, J. (2005). *Odtadiaľ a kam?* Kultúra.
- Marčok, V. (2011). Je literatúra našich krajanov žijúcich v zahraničí skutočne naša? V V. Marčok (Ed.), *Zborník Matice slovenskej. Literárna veda* (str. 8 – 18). Matica slovenská.
- Pašteková, S. (2018). Mýtus a metafora v koncepciách vied o kultúre a umení. *World Literature Studies*, 10 (3), 176 – 182. https://www.sav.sk/?lang=en&doc=journal-list&part=article_response_page&journal_article_no=28748
- Režná, M. (2016). Tematológia. V R. Mikuláš et al. (Eds.), *Podoby literárnej vedy. Teórie – Metódy – Smery* (str. 93 – 101). VEDA.
- Svetlík, A. (2007). *Poézia vojvodinských Slovákov v druhej polovici 20. storočia*. Kultúra.
- Vyskočil, K., Labáth, V. (1973). *Prikutí k brázdám: zo života Slovákov v Juhoslávii*. Matica Slovenská.
- Žilinský, M. (1872). *Děgepis Městečka Sarwaš a opis nyněgssích jeho poměrů*. Viktor Horňanský.
- Римар Симуновић, А. (2021). Мајка земља у ауторском миту Михајла Ковача. *Славистика*, 15 (1), 288 – 297.
- [Rimar Simunović, A. (2021). Majka zemlja u autorskom mitu Mihajla Kovača. *Slavistika*, 15 (1), 288 – 297]

Pramene

- Anoca, D. M. (2017). *Renesančný kruh*. Waldpress.
- Babinka, M. (1979). *Básne 1*. Obzor.
- Babinka, M. (1981). *Básne 2*. Obzor.
- Benková, V. (2004). *Žltá krajina, čierne drozdy*. Kultúra.
- Bohuš, P. (1985). *Listovanie v morušových listoch*. Obzor.
- Bohuš, P. (1993). *Eseje*. Obzor.
- Bohuš, P. (1997). *Jesenná minca*. ESA.
- Bohuš, P. (1999). *Ohňovzdorný heretik*. Kultúra.
- Đuga, M. (2011). *Pozrieť slnku do očí*. Slovenské vydavateľské centrum.
- Labáth, J. (1958). *Slnčné hodiny*. Kultúra.
- Labáth, J. (2006). *Letokruhy*. Kultúra.
- Kollár, J. (1863). *Cestopis druhý a Paměti z mladších let života Jana Kollára*. V *Spisy Jana Kollára, díl čtvrtý*. Nákladem kníhkupectví: I. L. Kober.
- Seberíni, O. (1996). *Dielo. Zväzok I*. Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku.
- Štefanko, O. (2007). *Doma*. Vydavateľstvo Ivan Krasko/Vydavateľstvo ESA.

Зузана Чижикова

О АРХЕТИПУ МАЈКЕ ЗЕМЉЕ У ПОЕЗИЈИ ВОЈВОЂАНСКИХ СЛОВАКА

Резиме

Претежно рурална средина и аграрни начин живота словачких досељеника који су се од половине 18. века досељавали на територију данашње Војводине (Србија), оставили су неизбрисиве трагове у колективном и културном сећању њихових потомака. Област колективног несвесног се између осталог изражава у уметничком/књижевном стваралаштву и то путем симболичке и сликовне особености људског мишљења и размишљања. У поезији старије генерације словачких војвођанских песника ово се изражава кроз архетип земље/равнице као мајке, жене, родиље, плодишта. Обично се користе поступци персонификације и антропоморфизације, при чему се ова слика обично идеализује а често и сакрализује. Наведена митска праслика, повезана са култом плодне земље, обично има позитивне значењске конотације и у њој се понавља прастари митски архетип мајке – оне која дарује и обнавља живот. Семантички се овим архетипом изражава њихов близак и емотивно обојен однос према земљи, односно равници на којој војвођански Словаци устрајавају више од 270 година.

Кључне речи: словачка војвођанска поезија, Доња земља, архетип, земља, мајка

Zuzana Čížiková

ON THE MOTHER EARTH ARCHETYPE IN THE POETRY
OF THE SLOVAKIANS OF VOJVODINA

Summary

The collective and cultural memory of today's Slovaks in Vojvodina has been greatly shaped by the predominantly rural environment and agrarian way of life of their ancestors since their arrival to this area in the middle of the 18th century. This collective unconsciousness manifests itself, among other things, in artistic/literary creation through the symbolic and figurative nature of human thinking and reasoning. It is the poetry of the older generation of Slovak Vojvodina poets which illustrates the archetype of the land/plain as a mother, woman, giver, and nurturer. As a rule, the figures of personification and anthropomorphisation are used, this image usually being idealised and often sacralised. The aforementioned mythical image associated with the cult of the fertile land usually has positive connotations and repeats the ancient mythical archetype of the mother – the giver and restorer of life. Semantically, this archetype expresses their close and emotional relationship with the land, the soil, or the plain, where the Vojvodina Slovaks have been living for over 270 years.

Keywords: Slovak Vojvodina poetry, Lowland, archetype, earth, mother